

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ШІСТДЕСЯТНИЦТВА У 1965–1971 РР.

У статті розглядаються основні тенденції розвитку українського шістдесятництва у 1965–1971 рр. Розкриваються основні форми опору репресивній політиці влади та їх значення для вироблення загальної стратегії відносин із владою.

Ключові слова: шістдесятники, дисиденти, рух Опору, репресивна політика, арешти 1965 р.

Формування громадянського суспільства в Україні визначає актуальність дослідження шістдесятників – суспільної формації, в діяльності котрої розкрилися протиріччя між владою і суспільством. Те, що в сучасній історіографії тема залишається маловивченою, посилює новизну роботи. Наукові дослідження кількісно значно поступаються спогадам і мемуарам його учасників. Роботи Г. Касьянова [1], А. Русначенка [2], Б. Захарова [3], О. Бажана і В. Даниленка [4], опубліковані понад десять років тому, залишаються основними для визначення напряму дискусій. Їх особливістю є розгляд періоду 1965–1971 рр. через призму опору окремих представників інтелігенції репресивним діям влади.

Не заперечуючи цієї особливості, метою статті є зміни в шістдесятництві в контексті пошуку нової моделі легального існування руху.

Відтак, об'єктом дослідження є шістдесятницький рух, а предметом – форми його прояву в суспільному житті УРСР упродовж 1965–1971 рр.

Є підстави вважати, що лібералізація суспільного життя в СРСР у хрущовський період визначалися внутріпартійною дискусією між прихильниками консервативного та ліберального курсу. Період невизначеності, який розпочався в лютому 1956 р. (XX з'їзд КПРС) закінчився московськими зустрічами М. Хрущова із інтелігенцією 17 грудня 1962 р. та 8 березня 1963 р. Вони стали сигналом партійним ланкам усіх рівнів щодо поступового посилення контролю над інтелігенцією.

Особливо це стало помітно після усунення М. Хрущова від влади, і появи неосталіністських підходів у керівництві. Боротьба із політичним інакодумством стала системним елементом державної політики. Шістдесятники почали сприйматися потенційними агентами ворожого впливу, що із середини послаблюють радянську державу та її конституційний устрій.

Влада задіяла увесь ресурс задля розшарування інтелігентського середовища: тиск через комсомольські та партійні організації, заборона друкуватися та проведення вечорів. Класичне “поділяй і владарюй” у випадку зі шістдесятниками діяло безвідмовно. Головна причина – внутрішня амбівалентність радянського шістдесятництва, основу якого складали ідеологічні ревізіоністи. Для них розбіжності із владою лежали в етично-культурній площині, або, за висловом А. Синявського, мали “стилістичний характер”.

Не варто дорікати тим, хто не пішов на загостренню відносин. Не кожен, услід за А. Галичем, формулював позицію за принципом “Можешь вийти на площать,/ Смеешь вийти на площать / В тот назначенный час?!” Для більшості радянська держава не була ворожим інститутом. Тому не боротьба, а – реформи, їх шляхи й глибина, були життєвим кредо. А через реформи не жертвують собою. Тому шістдесятницький ревізіонізм із формулою “соціалізму з людським обличчям”, об’єктивно не міг створити системну опозицію. Лише стусова “дрібнесенька щопта” в середині 1960-х рр. змогла переступити через стереотипи радянської дійсності й розпочати боротьбу. Для них компроміс із владою став неможливими, а будь-які претензії сприймалися як наступ на сферу духу й людську свободу.

Опір молодих людей був переважно ідеалістичним, рідко усвідомленим поривом. Багато із них поповнили ряди дисидентів через грубі, “сокирні” дії влади. На думку Г. Касьянова, арешти показали “моральну і політичну неготовність шістдесятників до відкритого протистояння з системою”, але, водночас, “система активізувала формування політичної опозиції” [1, с. 63]. Сильний тиск породив сильну протидію: максимально жорстокі вироки інакодумцям за незначні вчинки, зробили із них безкомпромісних борців із режимом. Хтозна, чи дізнався би світ про В. Мороза, В. Стуса чи В. Овсієнка якби влада діяла обережніше?

Розгром шістдесятників наприкінці серпня 1965 р., відомий під поетичною назвою “першого покошу”, став випробуванням на міцність для молодих людей. У історичному вимірі можна говорити про кризу шістдесятництва. А будь-яка криза, по суті, оголює внутрішні протиріччя. Перше із них – поділ середовища на “культурників” і “політиків”. При цьому використання термінів доволі умовне й лише підкреслює різницю прояву опозиційності. Дослідник А. Русначенко визначав це розмежування в інших термінах – “шістдесятництва, дисидентства і національно-визвольного руху” [2, с. 167]. Перші залишили за собою право бути фрондерами у мистецтві, тоді як другим не залишилося нічого як порушити фундаментальне питання влади й розпочати боротьбу “з відкритим забралом”. Перше допускалося партією, як вимушений компроміс, друге – робило конфлікт відкритим.

Друге протиріччя – у площині чину, внутрішньої здатності, або не здатності до конформізму. Розробку цієї теми знаходимо в есе В. Мороза “Серед снігів”, у якому логіка “реалізму” – співпраці із системою протиставляється логіці “одержимості” [5, с. 86]. Третє протиріччя – ідейне, суть якого, за І. Лисяком-Рудницьким, у внутрішній полеміці шістдесятників, вираженій у термінах націонал-комунізму й інтегрального націоналізму [6, с. 477]. Свого текстуального виразу полеміка набуде дещо пізніше – із появою “Інтернаціоналізму чи русифікації?” та есеїв В. Мороза.

Дії влади сприяли остаточному формуванню опозиційного середовища. Річ у тому, що шістдесятники уникали організаційних форм, обмежуючись неформальними зв’язками. Перші арешти відсіяли випадкових людей, для яких шістдесятництво було юнацькою забавою чи модою. А ті, що залишилися, розпочали складний пошук нової моделі відносин із владою, переосмислюючи власну участь у громадському житті. Термін “шістдесятник” набирив чіткішого смислового наповнення. На зміну шістдесятнику, як людині, що читає самвидав, приходять шістдесятник – людина, що протестує.

Саме у протесті проти арештів і переслідувань у 1965 р. відкрилася нова грань шістдесятництва. Культурницький молодіжний рух, який тягів до суспільних проблем, після “першого покошу” почав зміщуватися в бік правозахисту. Не без допомоги влади, шістдесятники отримали нову ідею. Не змігши перерости у політичний рух, шістдесятники почали реалізовуватися у правозахисті. “Відрізавши” шістдесятників від суспільно-політичних процесів у СРСР, влада лише перевела опір у іншу площину, яка вважалася другорядною. Але це, з позиції влади, бо “загнані” у безвихідь інакодумці, борючись за своє життя, одночасно надали периферійній темі значущості.

Бажання влади залякати інтелігенцію, створивши атмосферу підозр і недовіри не вдалося. На відміну від покоління “розстріляного відродження”, шістдесятники виявилися згуртованішими. На думку Є. Сверстюка, влада виявилася не готовою до того, що у відповідь на арешти, кожен із тих, хто залишався на волі, демонстративно солідаризуватиметься із ув’язненими [7, с. 79]. Побоюючись відродження сталінізму, інтелігенція зважилася на протест. Її ідейна позиція найповніше проявилася у творі І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, яка, за словами І. Геля, стала “зімстом, підсумком, та маніфестом діяльності шістдесятників” [8, с. 231].

Водночас, протест вийшов за інтелектуальну межу. Так, Є. Сверстюк намагався повідомити про арешти іноземних журналістів під час прес-конференції [9, с. 284], а Л. Костенко критично виступила на засіданні президії Спілки письменників УРСР [10, с. 84]. Іншу концепцію повідомлення громадськості про арешти обрали І. Дзюба, М. Коцюбинська та Ю. Бадзьо. 4 вересня 1965 р., на прем’єрі кінофільму С. Параджанова “Тіні забутих предків”, І. Дзюба повідомив присутніх про початок переслідування інтелігенції та серпневі арешти. Аби заглушити голос промовця, “відповідальні люди” відштовхнули його від мікрофону та увімкнули пожежну сирену. Тоді на сцену

із закликом “Хто проти тиранії – встаньте!” піднялися В. Чорновіл та В. Стус. Частина присутніх у знак солідарності піднялася із місць, решта зчинила галас, вважаючи дійство провокацією.

Виступ 4 вересня 1965 р у кінотеатрі “Україна” вважається ключовим епізодом українського шістдесятництва. Подія певною мірою міфологізувалася. Кількість протестуючих, за різними оцінками, коливається від тридцяти осіб до – “пів залу”. Однак, суспільного резонансу поза межами середовища акція не отримала [10, с. 83]. Звернемо увагу на те, що, за задумом і змістом, виступ І. Дзюби носив інформативний характер. Однак, втручання В. Чорновола та В. Стуса надали йому форми протесту. Обережна лінія І. Дзюби була змінена на публічну акцію. Таке тлумачення події вимагає ширшого контекстуального розгляду – ця акція хронологічно випереджувала знамениту демонстрацію 5 грудня 1965 р. в Москві з приводу протесту над Ю. Даніелем та А. Синявським. Ця дата вважається початком радянського правозахисту. У статті не місце з'ясовувати право первородства. Очевидно, московська демонстрація протесту більше розрекламованіша, мала вищий рівень спланованості й організованості. Однак, важливо зрозуміти, що коріння обох акцій варто шукати в ідейній атмосфері неосталінізму, до якого схилилося керівництво СРСР.

Важливими формами протесту стали індивідуальні й колективні звернення до вищих партійних і державних органів. Рух “підписантів” засвідчив наростання опору в середовищі інтелігенції, яка небезпідставно побачила у державній політиці повернення до “сталінських” методів управління. Одним із перших на захист підсудних виступив композитор С. Кирейко спільно із шістьма митцями у 1965 р.; відомі листи П. Майбороди спільно із письменниками А. Малишком та М. Стельмахом; лист письменника Л. Серпіліна із шістьма письменниками тощо [11, с. 370]. У подальшому покоління об'єднали зусилля.

У лютому 1966 р. 78 осіб (З. Франко, М. Коцюбинська, Г. Кочур, Б. Антоненко-Давидович), звернулися листом до прокурора УРСР Ф. Глуха та голови КДБ УРСР В. Нікітченка, висловивши занепокоєнням характером судових процесів. Відомі листи членів Спілки художників УРСР до Верховного Суду УРСР щодо перегляду справи О. Заливахи, львівських письменників щодо Б. Гориня [1, с. 57]. Найрезонансним стало “звернення 139-и” представників інтелігенції (О. Антонов, С. Параджанов, В. Кирейко, П. Майборода, Л. Костенко, І. Драч та ін.) з осудом практики арештів та вимогою публічного розгляду справ заарештованих [1, с. 52]. Ці звернення на хід справ не вплинули, однак, стали моральною підтримкою ув'язненим, змушували владу діяти обережніше, а також створювали міжнародний резонанс.

Активною й дієвою стала підтримка арештованих друзями. У Львові на судовому засіданні у справі братів Горинів, М. Осадчого та М. Зваричевської, кияни І. Драч, Л. Костенко, М. Холодний, В. Чорновіл та М. Коцюбинська зібрали під приміщенням суду невдоволених діями влади людей [1, с. 55]. Підтримка не зменшилася після оголошення вироків. У далеку Мордовію до ув'язнених писали листи, вітальні телеграми, слали посилки, організовували поїздки на побачення дружинам. І. Світличний та В. Чорновіл створили грошовий фонд підтримки в'язнів та їх сімей, а Н. Світлична, О. Антонів, Ір. Калинець організовували свята для звільнених в'язнів.

Постійний тиск та загроза арештів вплинули на вибір шістдесятників між конфліктом та компромісом. У їх виборі переплелися суспільні й особисті мотиви. В. Овсієнко узагальнив тогочасні альтернативи: “Хто хотів вижити – мусив принизливо каятися (Зіновія Франко, Микола Холодний, Леонід Селезенко, Іван Дзюба), інші – криводушно писали пасквілі на своїх недавніх друзів або закордонних “українських буржуазних націоналістів – найманців іноземних розвідок”, вичавлювали із себе фальшиві оди на честь душителів своєї батьківщини (Іван Драч, Дмитро Павличко), окремі не витримували задушливої атмосфери і спивалися (Михайло Чхан), накладали на себе руки (Григор Тютюнник), найстійкіші – надовго йшли у “внутрішню еміграцію” (Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Валерій Шевчук), або й справді емігрували в РСФСР (Лесь Танюк, Павло Мовчан) [12, с. 126].

Більшість обрала прагматичну стратегію співіснування. Оцінка їх рішення вимагає глибокого історичного осмислення, а не лише в тогочасному контексті. Для української інтелігенції від Т. Шевченка – до покоління “розстріляного відродження” – характерний жертвний романтичний ідеал. Досягнення великих цілей, як-от свобода, незалежність, мислилося через самопожертву. Рицарський ідеал смерті вивищувався над міщанським пристосуванням до навколишнього середовища. Невипадково поразка визвольних змагань вела до знищення покоління української інтелігенції, та, відповідно, розриву інтелектуальної традиції. Замість нарощення інтелектуального спадку, нове покоління часто починало із постановки “старих” питань. У підсумку маємо декілька “національних відроджень”, що традиційно розпочиналися із культурництва.

Відсутність сполучної ланки між новою генерацією та її попередниками об'єктивно послаблювала національний рух. Українська еліта, висуваючи гасла “душу й тіло ми положим”, “здобудеш або загинеш”, створила прецедент виключно жертвного здобуття ідеалів. Та неодноразові повтори призвели до підміни понять, коли спосіб досягнення мети перетворився на

мету. Це дуже чітко простежується в інтегральному націоналістичному середовищі 1960-х рр., які прагнули великих цілей, недооцінювали значення малих справ.

Для шістдесятників проблема вибору виявилася актуальною. Це покоління рано усвідомило власну історичність, а тому співвідносило себе із попередниками. Висока оцінка власної ролі підносила їх до рівня символів, а символи позбавлені права вибору, в тому сенсі, що не можуть поступити як будь-хто. У есе В. Мороза “Серед снігів” високо підноситься значення для нації жертвних “одержимих” осіб. Вони протиставляються реалістам-“павличківцям”, які можуть багато зробити для України, але не спроможні до повноцінного націотворення. В. Мороз відчув у шістдесятниках одержимість, і намагався через твори закликати їх до подвигу. Їх місія – “принести в замерзлу українську дійсність іскру одержимості” [13, с. 677]. Його голос – це намагання ввести молоде покоління української інтелігенції у традицію самопожертви.

Однак, не усі поділяли ці погляди. Пафос шістдесятників щодо себе можна висловити словами Б. Брехта – нещасна та країна, яка потребує героїв. Тому світоглядна новизна українського шістдесятництва – у творчому утвердженні права людини на вибір. Адаже до цього подібна альтернатива не ставилася, і вся енергія скеровувалася на символічний жертвник. Було б поверхово зводити шістдесятництво до опозиції владі, особливо у політичному сенсі. Їх конфлікт простежується у світоглядній площині. Шістдесятники виступили проти дегуманізованого світу, в якому індивідуальні прагнення людини підпорядковувалися суспільним ідеалам. У статті І. Дзюби “Сумлінність художнього досвіду”, проведено крамольну на той час думку: не тільки людина має зобов’язання перед суспільством, а й суспільство – перед окремою людиною: “У людини високого ідейного та духовного тону, є щось вище за саме життя – це мета цього життя, це її ідеали, принципи, це честь і гідність, і вона може віддати за них своє життя. Але тільки вона сама може важити своїм власним життям. Ніхто інший і ніяка інстанція, і суспільство в тім числі, не може тут приймати рішення за неї... Колізія між особистістю і суспільством не може бути вирішена односторонньо, бо це порушило б головну підставу суспільного побуту. Життя суспільства дістає свою реальність лише в житті одиниць” [14, с. 186].

Цим кроком митці протиставили себе не лише радянській владі, але й однодумцям із переважно політичною орієнтацією. Одних і других зближувала схильність боротьби за високі ідеали (комунізм, націоналізм), плекання культу жертвного героя. Культурники відмовилися від героїства, запропонували нову шкалу цінностей, яка вибудовувалася навколо людини, її високих і низьких потреб, радощів і невдач, сумнівів і переживань. Вони відкинули форсування часу заради наближення ідеалів і вдовольнилися спогляданням. Власне, шістдесятники першими в українській культурі ХХ ст. дали поштовх до відродження цінності людського тіла. А з цього починається європейський лібералізм.

Під таким кутом зору будь-який “символізм” поставав зовнішнім оформленням, на який окрема особа могла як зважати, так і не зважати. Врешті, з’явилася нова філософія українства – “валенродизм”*, яка замість відкритого герцю із противником, пропонувала діяти із середини, підточуючи його можливості. Ця тактика передбачала зачітатися до пори до часу, зберегти сили, а коли настануть сприятливі умови, знову розгорнути боротьбу. Таким чином, більшість шістдесятників відмовилися від попередньої традиції самознищення, досвіду, який в українських умовах так і не призвів до якісних змін, і запропонувала нову візію.

Внутрішня опозиція описана у романі Р. Іваничука “Мальви”: “Лізти на рожен і чесно вмирати – героїське діло. Таких героїв хвалять і шанують, про них складають пісні ашуги. Користь від їхніх подвигів немала – так. Ці безумці – то світочі, без яких жоден народ не міг би стати народом, бо його зневажали б за покору. Хтось мусить дати спалити себе на кострищі, хтось мусить вмирати напоказ без страху і каяття. Та це лише частина боротьби за волю. Є інші герої, що роблять другу половину справи, їх не шанують, ними гидують, але без них не може звершитися перемога. Вони мусять принижуватися, називати себе рабами і слугами, цілувати стопи своїм повелителям. І за це насильство, яке вони чинять над собою, треба їх шанувати. Бо приносять користі не менше. Вони проникають у саме серце ворога і зсередини точать його. А плата їм за це – ганьба від людей. Слава – першим. Тільки запам’ятай: той не любить своєї батьківщини, хто хоче нагородити за любов до неї” [15].

Влада вміло використала протиріччя між шістдесятниками, створивши умови одним й ізолювавши інших. У короткотерміновій перспективі їй вдалося нейтралізувати наслідки зближення київського і львівського кіл шістдесятників упродовж 1962–1965 рр. Але довготерміново були створені передумови для відродження українського руху. Адаже без розколу шістдесятників після 1965 р., державотворчі змагання українського народу в період перебудови знову виявилися б

* За іменем героя А. Міцкевича

пріоритетними на поразку. Дисиденти без підтримки офіційної інтелігенції, ядро якої складало колишні культурники, однозначно не змогли б актуалізувати в суспільстві свої гасла.

Іншою рисою українського шістдесятництва після “покосу” 1965 р. стало налагодження тісніших стосунків між представниками гуманітарної та науково-технічної інтелігенції. “Фізики”, перебуваючи в руслі російськомовної культури, переважно демонстрували національну індиферентність. Тому їх повернення “до витоків” розглядалося одним із пріоритетів “ліриків”, які бачили у них природних союзників перед всесильним партапаратом. Найповніше ця солідарність помітна в русі “підписантів”. Годі говорити, що формування повної структури національної еліти найповніше відповідало потребам українського націотворення.

Значну роль у цьому процесі відігравав доктор хімічних наук Г. Дворко. Він у 1965 р. став ініціатором створення “Прип'ятської республіки” – форми активного літнього відпочинку молоді. Популярністю користувалися вечори на його київській квартирі за участю “фізиків” і “ліриків” [16, с. 96]. Важливим став вечір поезії за участю Л. Костенко, І. Жиленко, І. Драча, М. Вінграновського, І. Дзюби, Іг. Калинця весною 1966 р. в Інституті ядерної фізики АН УРСР. Приятельські відносини склалися між А. Горською та фізиками В. Малінком, Ю. Цехмістренком та його дружиною І. Заславською тощо. За їх сприяння відбувалися творчі вечорів у наукових інститутах, підписувалися протести проти репресій, виготовлявся й поширювався самвидав [10, с. 261]. Проте, цих зустрічей було недостатньо для нейтралізації русифікаційної політики.

Культурництво також зазнало змін. Упродовж п'яти років активну громадянську позицію займав літературно-науково-мистецький клуб імені Петра Запорожця при Подільському райкомі ЛКСМУ. Обов'язки секретаря виконував Ю. Смирний, а його учасниками було до 40 осіб із числа науковців, робітників, студентів, інженерів. Екскурсії Києвом із М. Брайчевським, публічне обговорення статті Б. Антоненка-Давидовича “Літера, за якою тужать” за участю автора (1970 р.), вечір-зустріч із музичним редактором видавництва “Мистецтво” М. Головащенко (1970 р.), викликали невдоволення влади діяльністю клубу, і призвели до його закриття влітку 1970 р. [17, с. 667].

Важливу роль у культурному житті відігравав скульптор І. Гончар, будинок-музей якого став місцем зустрічі молоді. Про пануючу атмосферу красномовно розповідають матеріали КДБ. Так, у бесідах, І. Гончар відзначав, що українці “повинні вимагати відокремлення України від СРСР як самостійної республіки”, або: “Всі пам'ятки нищать з відома і за підтримки державних органів, щоб асимілювати український народ, залишивши його без культурної спадщини. Проводиться політика нищення культурних цінностей” [18, с. 197]. Відомий скульптор став ідейним натхненником створення етнографічного ансамблю “Гомін”. Під керівництвом Л. Яценка, молодь вивчала колядки, веснянки, купальські та інші обрядові пісні й виступала із ними на природі. Вперше це відбулося на травневих святах 1969 р. Потім були літні купальські свята на Трухановому острові, у Гідропарку. Зимою організувалися свята у профтехучилищі заводу “Більшовик”, палаці культури “Харчовик”. На початку 1970 р., після колядування та відзначення ювілею Лесі Українки, ансамбль розпущено, а Л. Яценка виключено зі Спілки композиторів УРСР [19, с. 74].

Подальшого розвитку набув самвидав. Замість переважно культурницького самвидаву, який скеровувався на задоволення інтелектуальних та естетичних потреб читачів, у 1965 р. в праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?” розпочалася полеміка. Її мета полягала в пошуку моделі діалогу з владою шляхом чіткого окреслення наявних проблем у національному питанні. Її продовженням можна розглядати твори В. Черновола “Правосуддя чи рецидиви терору?”, “Лихо з розуму. Портрети двадцяти “злочинців”, “Що і як обстоє Богдан Стенчук?”, есеїстику В. Мороза та Є. Сверстюка. У грудні 1969 р. В. Черновіл розпочав нелегально видавати самвидавчий журнал “Український вісник”, п'ять номерів якого побачили світ до арештів 1972 р.

Творча молодь приймала участь у щорічному святкуванні дня перепоховання в Україні Т. Шевченка, пам'яті Т. Шевченка 22 травня. У 1966 р. учасниками дійства стало близько 150 осіб, серед яких І. Світличний, А. Горська, М. Стороженко, Т. Цимбал, Е. Біняшевський, М. Плахотнюк, Н. Світлична, О. Сергієнко. Присутні поклали до пам'ятника вінки з написами “Борітеся – поборете”, “Від нащадків”, виконували українські пісні, читали вірші [20, с. 166].

У 1967 р. відбулася найбільша маніфестація за участю кількасот осіб. Сутички із міліцією закінчилися арештом декількох випадкових людей. У відповідь М. Плахотнюк організував колону людей, яка пройшла від пам'ятника Т. Шевченка – до будинку ЦК КПУ, й домоглася звільнення заарештованих [21, с. 312]. Святкування шевченківських днів 1967 р. стало апогеєм опору, що його чинила українська інтелігенція політиці влади [1, с. 71]. Уже наступного року, аби звести нанівець шевченківську традицію, влада започаткувала фестиваль “Київська весна”. Та, незважаючи на це, патріотично налаштована молодь продовжувала збиратися. У 1971 р. дійство тривало до опівночі, хоча тон у ньому задавали переважно нові люди. Так, КДБ склало список із 36-и осіб, які вперше попали у поле зору органів [22, с. 276].

Наступні роки не відзначалися особливою активністю. З-поміж подій виділяється поїздка Карпатами у серпні 1968 р., за участю А. Горської, І. Русина, родини Світличних, подружжя Чорноволів і Танюків. Вона цікава хоча б тим, що співпала з уведенням військ Організації Варшавського Договору в Чехословаччину. Для молодих людей це стало свідченням кінця “відлиги” в СРСР [23, с. 162].

У вересні 1969 р. у майстерні А. Горської та В. Зарецького відбувся неформальний вечір, присвячений 75-річчю з дня народження О. Довженка. У виступах М. Коцюбинської, І. Жиленко, Д. Павличка, І. Драча, В. Стуса, Є. Сверстюка простежувався виразний пошук неканонічного О. Довженка, його життєвої драми та роздвоєння душі. Захід викликав гостре невдоволення КДБ, яке поставило категоричну вимогу не проводити більше аналогічних акцій [24, с. 274]. Сплеск активності шістдесятників, пов'язаний із трагічною смертю А. Горської 28 листопада 1970 р. Її похорони перетворилися у маніфестацію проти дій влади. У виступах О. Сергієнка, Є. Сверстюка, І. Геля приховано прозвучали глибинні мотиви смерті художниці [1, с. 87].

Наприкінці 1971 р. легальна діяльність шістдесятників була придушена. І. Дзюба згадував, що існували альтернативи: нелегальна діяльність або виключно культурницька робота. В. Чорновіл, приїхавши до Києва, обговорював у колі І. Світличного перспективи та можливості функціонування самвидавчого “Українського вісника” [25, с. 239]. До І. Світличного також підходили люди щодо утворення “якоїсь підпільної організації” [2, с. 177]. Проте, в обох випадках підтримки не отримано. Єдиною організацією можна вважати хіба-що “Комітет захисту Ніни Строкатої-Караванської”, що виник у грудні 1971 р., але так і не зміг налагодити роботу. Січневі арешти 1972 р. завершили шукання шістдесятників.

Отже, на розвиток українського шістдесятництва вплинули обопільні поразки. Шістдесятники виявилися неготовими до тиску влади, а влада не очікувала, що шістдесятники витримають удар. Як результат – шість років протистояння, які засвідчили гостру кризу шістдесятництва, його неспроможність до розвитку в умовах посилення неосталінізму в ідеологічній сфері. Якщо російське шістдесятництво плавно “перетекло” у дисидентство, то українське схилилося до руху Опору.

Список використаних джерел

1. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-х – 80-х років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
2. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років / А. Русначенко. – К.: В-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.
3. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Б. Захаров. – Харків, 2003. – 144 с.
4. Бажан О. Г., Данилюк Ю. 3. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) / НАН України. Інститут історії України / О. Бажан, Ю. Данилюк. – К.: Рідний край, 2000. – 616 с.
5. Мороз В. Есеї, листи, документи / В. Мороз. – Мюнхен: Сучасність, 1975. – 288 с.
6. Лисяк-Рудницький І. Політична думка українських підрадянських дисидентів / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – В 2-х т. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 477–488.
7. Ми вибрали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком // Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами записали й прокоментували Богуміла Бердиховська та Оля Гнатюк. – К.: Дух і літера, 2004. – С. 33–90.
8. Гель І. Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття [Ред. та упоряд. І. Єзерська] / І. Гель. – Львів: Часопис, 2013. – 392 с.
9. Підгірний Б. / Нецензурний Стус: книга у 2 ч. Частина 1. [Упорядкування Б. Підгірного] / Б. Підгірний. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – С. 278–298.
10. Корогодський Р. // Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. – Частина 2. [Упорядкування Б. Підгірного]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 81–109.
11. Лист 139-ти // Рух опору в Україні 1960–1990. Енциклопедичний довідник / [гол. ред. О. Зінкевич]. – К.: Смолоскип, 2010. – С. 370–371.
12. Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика. У 2-х кн. / В. Овсієнко. – Харків: Харківська правозахисна група; К.: Смолоскип, 2005. – Кн. 2. – 352 с.
13. Мороз В. Серед снігів / В. Мороз // Чорновіл В. Твори у 10-и т. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 673–698.
14. Зінкевич О. 3 генерації новаторів. Світличний і Дзюба. У джерел модерної української критики / О. Зінкевич. – Балтимор, Торонто: Смолоскип, 1967. – 243 с.
15. Іваничук Р. Мальви. – Режим доступу: http://www.e-reading.link/chapter.php/1021449/13/Ivanichuk_-_Malvi_Orda.html.
16. Дворко Г. // Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. – Частина 2. [Упорядкування Б. Підгірного]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 195–221.
17. Про деякі функції райкомів партії в громадському та культурному житті міста Києва // Чорновіл В. Твори у 10-и т. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 667–673.
18. Інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про будинок-музей І. Гончара // Політичні процеси й інакомудство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали / [Упор. В. Даниленко]. – К.: Смолоскип, 2013. – С. 197–198.
19. Яценко Л. Нелегкий шлях народного хору // Київська весна [Упоряд. і ред. О. Шевченко] / Л. Яценко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. – С. 73–78.
20. Інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про зібрання

української інтелігенції біля пам'ятника Т. Г. Шевченку в м. Києві // Політичні процеси й інакодумство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали / [Упор. В. Даниленко]. – К.: Смолоскип, 2013. – С. 166. 21. Плахотнюк М. Коловорот: Статті, спогади, документи [Упор. В. Чорновіл] / М. Плахотнюк. – К.: Смолоскип, 2012. – 510 с. 22. Інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ про учасників неофіційних заходів біля пам'ятника Т. Шевченку в м. Києві // Політичні процеси й інакодумство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали / [Упор. В. Даниленко]. – К.: Смолоскип, 2013. – С. 271–279. 23. Танюк Л. Вбитий талант / Л. Танюк // Алла Горська: Червона тинь калини: Листи, спогади, статті / [Ред. та упор. О. Зарецького та М. Маричевського]. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – С. 157–163. 24. Корогодський Р. Брама світла: Шістдесятники / Р. Корогодський. – Львів: видавництво українського католицького університету, 2009. – 656 с. 25. Дзюба І. // Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. – Частина 2. [Упорядкування Б. Підгірного]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 222–261.

Ярослав Сэко

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОГО ШЕСТИДЕСЯТНИЧЕСТВА В 1965–1971 ГГ.

В статье рассматриваются основные тенденции развития украинского шестидесятиничества в 1965–1971 гг. Раскрываются основные формы противостояния репрессивной политике власти и их значение для выработки общей стратегии отношений с властью.

Ключевые слова: шестидесятники, дисиденты, движение Сопротивления, репрессивная политика, аресты 1965 г.

Jaroslav Seko

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SIXTIES IN 1965–1971

The article reviews the main trends of Ukrainian sixties in 1965–1971 years. The basic form of resistance to repressive government policies and their importance for developing the overall strategy of relations with the authorities.

Key words: sixties, dissidents resistance movement, repressive policy, arrests in 1965.